

SUMARI

Pròleg.....	11
Presentació	17
1. La carta oblidada	23
2. La família Gewürz.....	31
3. Els Pirineus, camins de salvació i d'esperança.....	65
4. Sort	95
5. La família Neeman	121
6. La llarga espera. Fanny a Lleida i a Barcelona.....	141
7. Camí d'Eretz Israel.....	157
8. Els camps de la mort	183
9. Recuperant la memòria	211
10. El segon viatge de la carta.....	233
Sigles.....	249
Glossari d'organitzacions jueves i termes en hebreu	251
Fonts.....	255
Agraïments.....	259

PRÒLEG

ZAKHOR

La memòria perdurable en el temps i acuradament conservada és un dels fonaments de l'existència del poble jueu en les seves diferents encarnacions: a la seva terra, a l'exili i a la diàspora. L'historiador Yosef Yayim Yerushalmi, qui va veure en la necessitat de mantenir viva la memòria una virtut, afirmava que el poble d'Israel fou un dels primers a atribuir un significat decisiu a la història, la qual cosa va donar forma a una nova cosmovisió (Yerushalmi, 1996). Certament, el calendari jueu es construeix sobre la base del record. Recordar Déu en les oracions diàries que rememoren esdeveniments de l'Antic Testament i que han deixat la seva empremta en la història d'Israel; recordar passatges del Gènesi i de l'Èxode que es reciten en el quidduix de la nit del sàbat; recordar el pacte de Déu amb el poble jueu, que constitueix una part central de l'oració que es recita el Roix ha-Xanà, l'Any Nou del calendari jueu. Tots aquests exemples indiquen el paper que té la memòria com a component fundacional de la identitat.

L'arrel de la paraula hebrea *zakhor*, que significa 'recorda!' està formada per tres lletres de l'alfabet hebreu זכור. Aquesta arrel i el

seu imperatiu és un mandat constant que apareix a les pregàries, com ho és recordar la promesa que es repeteix any rere any en l'Hagadà, el conjunt de narracions que es llegeixen en el servei del Pésah, la Pasqua jueva: “L'any vinent a Jerusalem”, i que simbolitza la transició de l'esclavitud a la llibertat. *Zakhor* és també un aspecte central de l'anomenat lament pels morts, el qaddix, l'objectiu del qual és commemorar els noms dels difunts davant els membres de la congregació. Així també, l'oració *yizkor* que es pronuncia a Yom Kippur, la diada del Perdó, per les ànimes dels difunts. D'aquesta manera, el preservar la memòria, estudiar la història i mantenir viu el record dels avantpassats passen a ser un imperatiu en la tradició jueva.

No hi ha dubte que el doctor Josep Calvet materialitza en les seves investigacions el desideràtum de *zakhor*: “recorda!” D'això n'és una prova la seva importantíssima obra de rescat i reconstrucció històrica, en què destaquen *Les muntanyes de la llibertat* (2008), *Huyendo del Holocausto. Judíos evadidos del nazismo a través del Pirineo de Lleida* (2014), o el seu assessorament al projecte promogut per la Diputació de Lleida sobre els itineraris de fugida dels milers de jueus que cercaren refugi a l'Estat espanyol intentant travessar el Pirineu lleidatà. Fruit d'aquest projecte fou l'aconseguit documental *Perseguits i Salvats* en el qual el doctor Calvet va acompanyar supervivents d'aquesta epopeia i els seus familiars a rememorar la travessa i rescatar de l'oblit aquest valuós tram de la història recent. La projecció del documental s'ha convertit en una cita obligada en classes i conferències nacionals i internacionals, actes commemoratius i grups de recerca sobre l'Holocaust. Fou, precisament, en aquestes trobades que vaig tenir l'oportunitat de conèixer Josep Calvet. Primer a la Portland State University dels Estats Units, con-

vocats per la professora Gina Herrmann, i després, en les visites de Josep a Israel, amb la seva activa participació en simposis i exposicions desenvolupats a la Universitat de Tel-Aviv.

L'obra de Josep Calvet destaca pel seu compromís moral i professional. Els seus treballs, que reuneixen, analitzen i entrellacen un riquíssim material documental i testimonial, aporten claredat, profunditat i transcendència al paper estratègic que tingueren els Pirineus i els seus passos des de l'inici de la Guerra Civil Espanyola (1936) fins a la finalització de la Segona Guerra Mundial (1945). En aquest període, el cordó pirinenc esdevingué un lloc de trànsit crucial. Ports i camins de muntanya, petits pobles, paratges i refugis situats prop dels 2.500 metres d'altitud, molts d'ells inhòspits quan no plens de perills, que separaven l'Espanya franquista de la França ocupada i del règim de Vichy es transformaren en passadissos secrets que exigien, per travessar-los, un no menys desafiant ritm de passatge. Aquest demandava tant destreses físiques com psíquiques, innumerables contactes, recursos i un gran toc de sort, atès que podia conduir, d'igual manera, a la llibertat o a la deportació, a la vida o a la mort. És en aquest intricat context que la vila comtal de Sort, al Pirineu de Lleida, rebria més de 3.000 refugiats que travessaren la zona fugint del nazisme, dels avatars de la Segona Guerra Mundial i de la Solució Final que aviat hauria de sumir la jueria europea en la pitjor tragèdia de la seva història.

En la seva nova obra *Sort–Tel-Aviv. Dues bessones separades pel nazisme*, Calvet ens ofereix una fascinant microhistòria en la qual les trajectòries vitals dels individus i les famílies que visqueren aquesta odissea es recuperen a partir d'un minuciós treball d'arxiu, del testimoni dels seus múltiples protagonistes i d'una molt deta-

llada reconstrucció històrica. Més encara, aquest llibre es revela, per moments, com una obra intimista i on l'autor entrellaça les vicissituds dels refugiats jueus amb el dia a dia dels informants catalans originaris de Sort, la relació de Josep amb els seus familiars més propers, i amb el passat recent sense que faltin detalls del seu compromís republicà i de l'alt cost que van significar, pels seus integrants, les afiliacions ideològiques, polítiques i sindicals, ja que alguns van patir presó, exili i internament al camp de concentració nazi de Mauthausen.

No hem d'oblidar que al voltant de 1944, quan arriben els protagonistes d'aquesta investigació a Sort, la vila intentava recuperar-se dels efectes de la guerra civil i continuava patint les conseqüències de la repressió franquista, que va tenir en la perniciososa figura d'Antonio Sagardia Ramos un dels seus principals executors, cosa que va afectar de manera directa una part significativa dels seus habitants.

Així s'entretreixeixen, de manera sòlida, els punts de trobada, les destinacions compartides, les tragèdies i les sorpreses que uneixen de manera insòlita guies i contrabandistes, refugiats jueus, republicans exiliats, maquis, sindicalistes catalans, membres de la resistència francesa, voluntaris jueus clandestins de distintes nacionalitats que ajuden a organitzar la fugida des de França i vilatans d'ambdós costats de la frontera.

Però si bé ens trobem davant una obra polifònica amb múltiples trames, l'autor també s'endinsa en la reconstrucció puntual de la família Gewürz, oriünda de Polònia, resident a la ciutat alemanya de Karlsruhe. La quotidianitat dels Gewürz es veu alterada per l'ascens del nazisme, la invasió alemanya de Polònia i el nefast desenvolupament de la Segona Guerra Mundial. A poc a poc,

el lector se submergeix en els avatars a què s'enfronten Dvorah Gewürz, el seu marit Max i els quatre fills del matrimoni, i que tenen un punt d'inflexió entre el 9 i el 10 de novembre de 1938, en el tristament conegut pogrom de la Nit dels Vidres Trencats o Kristallnacht.

En tant que el primogènit de la família passa a la clandestinitat i la més gran de les filles aconsegueix arribar a Anglaterra, Dvorah es veu obligada a enviar les seves dues filles petites, les bessones Fanny i Rachel, de només catorze anys, a Estrasburg, on són acollides per uns familiars. A partir del trasllat a França de les bessones, *Sort–Tel-Aviv* se centra en les diferents trajectòries de cadascuna d'elles, a partir del setembre de 1939. La inesperada separació de les bessones dona peu a la reconstrucció d'una narrativa a la vegada detectivesca i punyent, rica en troballes i sorprenent en el seu desenllaç, que arriba fins als nostres dies.

Sort–Tel-Aviv. Dues bessones separades pel nazisme és, sens dubte, una recerca que amb contundent fidelitat i màgia uneix present i passat, Espanya i Israel, la memòria de la guerra civil i del franquisme amb la memòria de l'Holocaust. Una mirada des de Lleida que mereix l'atenció i el reconeixement de tots els que ens interessem per aquest període crucial de la nostra historia.

Dra. Silvina SCHAMMAH GESSER

Professora de l'Institut Salti d'Estudis del Ladí
de la Universitat de Bar Ilan i investigadora de l'Institut Harry S. Truman
per la Promoció de la Pau de la Universitat Hebrea de Jerusalem.

Ra'anana (Israel), novembre del 2020

PRESENTACIÓ

L'any 2018 va ser un any de contrastos, un any dolç i amarg. Vaig viure amb gran satisfacció personal i professional com una recerca iniciada l'any anterior permetia la celebració d'un emotiu acte d'homenatge a una supervivent del nazisme. Però també vaig viure amb molt dolor la pèrdua del pare i l'enorme sensació de buit que produeix veure desaparèixer els referents familiars després que quatre anys abans ens hagués deixat la mare.

Els darrers mesos de vida del pare van coincidir amb l'impuls definitiu a tot allò relacionat amb una carta trobada a Sort i que va culminar amb la localització de la seva destinatària a Israel i l'organització d'una cerimònia per lliurar-li el document. L'atzar havia portat a descobrir aquesta carta que l'any 1944 Fanny Gewürz, una jove jueva, havia enviat des de Sort, després d'haver creuat clandestinament el Pirineu fugint del nazisme, a la seva germana bessona Rachel resident a Tel-Aviv. La carta no fou lliurada en el seu moment i va acabar retornada a Sort on reposava, oblidada pel pas del temps, dins la documentació de l'hostal on s'havia allotjat la noia.

Després d'assabentar-me de l'existència d'aquest document, vaig fixar com a objectiu trobar la família i desentrellar qui eren

aquelles dues dones, la que signava la carta enviada des de Sort i la que l'havia de rebre al llavors territori de Palestina. Una acció aparentment complexa que requeria paciència i molta sort. Aquest treball va acabar esdevenint una història i una apassionant recerca plena de sorpreses i alegries que vaig compartir amb el pare. Una història que s'iniciava a Sort, el poble que el va veure néixer, i que acabava a Tel-Aviv. El descobriment de tot el que envolta aquest increïble afer es va concretar amb els pas dels mesos mercès a l'estreta col·laboració amb les famílies Neeman i Firstenberg i amb el suport de la Diputació de Lleida. Tot plegat va permetre que la carta tornés a Tel-Aviv el març del 2018, per quedar-se definitivament en mans de la seva destinatària, Rachel Gewürz, Firstenberg de casada, que llavors tenia noranta-tres anys.

La investigació sobre les germanes Gewürz va simultaniejar en el temps amb l'inici d'una recerca de caire personal, qui sap si conscient que el pare gaudia dels seus darrers mesos de vida i que calia rescatar la petita o gran història de les famílies Calvet Antoni i Senallé Isanta, ambdues originàries de l'actual municipi de Sort. El pare, malgrat no haver cultivat amb especial proximitat les relacions familiars més enllà de la primera branca, va orientar-me per tal de resoldre els primers dubtes sobre l'incipient arbre genealògic que adquiria forma a foc lent de manera paral·lela als resultats obtinguts després de resseguir els registres civils i els arxius parroquials.

Mentre avançava a esbrinar la història de les germanes Gewürz, apareixien notícies i capítols de les vicissituds personals dels meus familiars. Algunes era el primer cop que les escoltava per la qual cosa sovint recorria al pare, que intentava situar i recordar els fets davant la meua creixent inquietud i pressa per conèixer certs de-

talls. Fou així com sorgiren determinats indicis per aprofundir en el paper que alguns familiars van tenir durant la Guerra Civil Espanyola i la postguerra. De sobte, es va trencar el pensament que la família havia restat al marge d'aquell esdeveniment històric.

Va ser el moment de fer treballar la memòria del pare, de submergir-me en la documentació familiar i de parlar amb alguns parents. De reprendre i eixamplar relacions i d'encetar-ne altres després de conèixer familiars de segon i tercer grau. De constatar com patiren la repressió franquista, la presó i les multes econòmiques acusats pel simple fet d'haver donat suport al Govern de la República. D'esbrinar com uns moriren durant la guerra i altres emprengueren el camí de l'exili cap a territori francès, d'on mai més no retornarien.

I de trobar un paral·lelisme amb la família Gewürz. Un dia, el pare em digué que un parent nostre havia patit quelcom similar al que havien viscut els Gewürz i el poble jueu: viure l'horror dels camps nazis. Els Gewürz perquè eren jueus i Josep Rey Pau, fill d'un germanastre de la meva padrina, perquè va combatre el feixisme. Rey va passar quatre anys al camp de concentració de Gusen, a Àustria, on va aconseguir sobreviure. La localització dels Firstenberg i els Neeman a Israel, els familiars de Rachel i Fanny Gewürz fou simultani al descobriment de l'experiència d'aquest avantpassat meu.

El lliurament de la carta a Rachel Firstenberg va coincidir amb la mort del pare, del qual vaig acomiadar-me un diumenge, dos dies abans d'emprendre el viatge a Israel per assistir a l'acte, amb la promesa de retrobar-nos el dijous següent. Un desplaçament que finalment no vaig realitzar atès l'agreujament del seu estat de salut que el portà a la mort tot just l'endemà de la cerimònia, el 8 de

març, festivitat de Sant Joan de Déu, una data molt assenyalada per a ell i per a tota la família.

La història de la carta, és a dir, la de la família Gewürz mereix ser explicada. Transcorre en múltiples escenaris d'arreu del món dels quals dos adquireixen un protagonisme especial: Sort, al Pirineu de Lleida, i Tel-Aviv, al Pròxim Orient. Per centenars de jueus asquenazites arribar a Sort representava la llibertat, malgrat que era a un país on manaven els amics de Hitler. Tel-Aviv, a Eretz Israel, era la terra promesa pels jueus. El somni del poble jueu per viure en un estat propi.

L'auge del nazisme i la violència exercida durant la Nit dels Vidres Trencats al 1938 va acabar separant els Gewürz. Mentre els pares retornaren a la seva Polònia natal, on no sobrevisqueren, els seus fills trobaren refugi a Anglaterra, França, Espanya i Palestina. Les germanes bessones, Rachel i Fanny, es van separar al 1939 i no van tornar a abraçar-se fins cinc anys després. Cinc anys de patiment, d'incertesa i d'estima en la distància tal com posava en relleu Fanny en la carta que el dia 15 de maig de 1944 adreçava a la seva germana. Una carta que després de fer milers de kilòmetres d'anada i tornada, romania amagada entre els papers que una família guardava a Sort i que va trigar setanta-quatre anys a arribar a la seva destinatària.

Aquesta és una de les moltes situacions que visqué el poble jueu, que patí l'extermini, entre 1933 i la finalització de la Segona Guerra Mundial, de dues de les terceres parts dels que vivien a Europa. Una història colpidora, de separació de la família, de pèrdua d'éssers estimats però també de joia perquè dues germanes separades per la persecució nazi s'acabaren retrobant i aconseguiren refer les seves vides. Aquesta vivència s'ha conservat i s'ha escrit mercès

al fet que els protagonistes i els seus familiars directes han mantingut viva la memòria d'aquells dies i han volgut reconstruir-los en lloc d'apostar per l'oblit. L'oblit de la memòria ha presidit en molts casos els records d'aquells anys però, en aquest cas, la voluntat de preservar-la ajuda a tenir-la present i rememorar-la. Aquest oblit és especialment significatiu a l'Estat espanyol en referència als compatriotes que van ser deportats als camps nazis. Per tot això pretenc contribuir a retre un primer reconeixement i homenatge a les persones nascudes al municipi de Sort que van passar aquesta terrible experiència i, especialment, al meu familiar Josep Rey Pau.

D'ençà el lliurament de la carta, el març del 2018, ens han deixat alguns dels protagonistes d'aquest relat. El 25 de juny del 2019 moria Rachel Firstenberg. El 20 de juliol del mateix any, Floreal Barberà, el guia que havia ajudat Fanny a arribar a Catalunya. Gràcies a ells i a totes les persones que m'han ajudat a reconstruir i a explicar aquesta petita però gran història.

La Pobla de Segur, juliol del 2020

LA CARTA OBLIDADA

Manel Gimeno és qui més sap de la guerra civil al Pallars. Autodidacte, a principis dels anys vuitanta del segle xx va començar a investigar sobre l'impacte d'aquest conflicte en paral·lel a la seva passió per la localització de material bèl·lic que encara restava en abundància als boscos i als camps de la comarca. La història oral li va permetre recollir el testimoni de molts dels protagonistes que davant seu, i sense gravadora, trencaven un silenci de dècades fruit de la por, del neguit i de la voluntat de no voler traslladar als seus familiars detalls d'uns anys i d'uns fets especialment tristos i dramàtics. La tasca d'anys l'ha fet esdevenir un referent al qual els pallaresos acudeixen per formular-li consultes o per facilitar-li noves informacions.

Una tarda d'inicis d'abril del 2017, mitjançant diversos missatges a través del telèfon mòbil, Gimeno m'envia fotografies d'uns documents antics. La conversa telefònica posterior m'informa del seu origen. Eugeni Capdevila, un ferrer de Sort, també interessat pel patrimoni bèl·lic de la guerra civil, acaba de localitzar uns documents procedents d'una antiga fonda de Sort. Un primer examen de les fotografies rebudes em fa concloure que es tracta d'una

COMIDAS Y BEBIDAS

Martin Cases

Mayer →

SORT (Hortola)

Montag, den 15. mai 1949

lla

so d.

hier

Meine liebe Gertrud,

nell

is

Wie erstaunt wirst Du sich mich hier in Spanien

zu wissen, wo ich auf einem der nächsten Schiffe wieder ^{bei} Dir sein.
 Unsere ganze Nachschub ist hier. Wenn ich Dir alles mündlich und
 bald erzählen werde, wirst Du es nicht glauben können. Aber es ist so.
 Ich weiss noch nicht genau, wenn wir kommen werden, doch ^{es ist} sicher,
 dass wir bald kommen. Amalie ist auch dabei. Du kennst Dich in
 Folge ^{von} diesen neuen Schiffen vor hier angekommen. Doch auf jeden Fall
 schreibe ich Dir noch einmal genau. ^{Wir sind} ^{am 11. 11. 1949}
 an der Ankunft von Schiff zu sein. Ich glaube, dass wir alle beide gross genug
 geworden sind und verstanden haben, wie schön es ist, wenn eine Familie
 in Frieden ^{zusammen} leben kann. Ich hoffe in Folge dessen vor ganzem
 Herzen, dass wir ^{schon} vor nun an uns verstehen werden, und alles möglich tun um
 ein neues Heim für die neuen Eltern zu gründen. Ich freue mich so Dir
 alles zu erzählen. Jetzt haben wir bald das Alter junger Mädchen erreicht,
 und gerade da wächst man viel. Vielleicht ist es gut gewesen, dass wir
 uns getrennt hatten. Bevor ich weggefahren bin, hatte ich noch Dein
 Schreiben erhalten. Was antwortest Du? Ist Olga nicht auch verlobt? Und
 Du? Schreibe mir alles ganz genau. Weissst Du, ich habe noch Freunde

Carta localitzada a la Fonda Martí Cases de Sort.

© Família Cases-José

l·lista de les adreces dels consolats estrangers establerts a la ciutat de Barcelona durant els anys de la Segona Guerra Mundial.

—Però hi ha més coses, em diu Gimeno.

—Moltes factures de l·l·lotjament de clients a la fonda i un document que crida molt l·atenci3: un sobre amb una carta al seu interior dirigit a una adreça de Tel-Aviv.

—Segur que t·interessa.

—Li he dit a l·Eugeni que ets la persona indicada per identificar aquests documents.

Aquella mateixa tarda contacto telef3nicament amb l·Eugeni Capdevila i ens emplacem pel següent cap de setmana per tal de revisar els documents. Després d·anys de recerca sobre el paper de Sort com l·indret per on passaren prop de tres mil refugiats de la Segona Guerra Mundial, el fet de poder explorar noves dades em fa retornar a l·emoci3 viscuda anys abans, quan vaig descobrir a l·Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà els l·libres de registre dels presoners tancats a la pres3 del partit judicial de Sort o consultar els expedients dels internats al camp de concentraci3 de Miranda de Ebro a l·arxiu militar de Guadalajara sota la mirada del coronel director de l·època, o, quan, temps després, vaig revisar la carpeta que guardava la família Aytés-Gallardet, propietaris de l·Hotel Pessets de Sort, que em va permetre identificar el sistema establert entre les ambaixades, la Creu Roja i les organitzacions benèfiques jueves i Josep Farré, propietari de l·hotel per atendre alguns dels refugiats que arribaven a la capital del Pallars Sobirà.

Ara es tracta d·un petit establiment, la Fonda Martí Cases, de la qual prèviament ja havia descobert que havia allotjat refugiats, però en cap cas conec el volum de persones que hi passaren i quins

contactes mantenia el seu propietari amb ambaixades i agències jueves. La fonda estava ubicada al carrer Major, la principal artèria de Sort abans del seu desenvolupament turístic als anys setanta. Segur que havia passat davant l'establiment quan de petit acompanyava el padrí durant les seves setmanals visites a la seva germana Juanita que vivia molt a prop d'allí, a casa Picoi, situada al número 6 del carrer de la Costa. Fins i tot, potser havia entrat a l'hostal perquè el padrí saludés els propietaris tal com feia amb altres botigues del carrer Major. Jo esperava amb il·lusió aquells recorreguts dels dissabtes al matí, perquè em permetien constatar l'orgull que sentia el padrí pels seus orígens i dels molts amics que tenia.

L'Eugeni Capdevila m'espera la tarda del següent dissabte a la seva casa de Bressui. Hi vaig amb un exemplar d'*Huyendo del Holocausto*, el llibre publicat al 2014 on es recullen les històries de desenes de famílies jueves que aconseguiren fugir del nazisme a través de les muntanyes del Pirineu lleidatà. L'obra inclou un apèndix amb les dades de les persones que passaren per la presó del partit judicial de Sort. En bona lògica, els noms que apareixen a les factures que l'Eugeni ha rescatat també haurien de constar en aquesta llista.

En arribar, l'Eugeni té sobre la taula una vella carpeta que conté factures, llistes, cartes i anotacions diverses. Ell desconeix la història del fet que Sort hagués estat un lloc de pas de persones que fugien del nazisme i de la Segona Guerra Mundial. Després de posar-lo en antecedents i explicar-li les meves recerques, el convido a fer les comprovacions i contrastar els noms d'una factura que Martí Cases va trametre al consolat britànic de Barcelona amb la llista alfabètica publicada al llibre. Efectivament, tots els cognoms citats a la factura havien estat registrats a la presó. Una prova més que alguns dels

refugiats que arribaven a Sort en aquells anys no passaven cap nit a la presó i, simplement, eren anotats al registre per conduir-los als establiments hotelers prèviament concertats per ambaixades i organitzacions benèfiques jueves.

Aviat l'atenció se centra en el sobre que conté dos fulls escrits en alemany utilitzant una lletra minúscula, qui sap si per tal d'encaber en aquell espai el màxim de contingut. El paper de la carta i del sobre porten la capçalera de la fonda que oficialment s'anomenava Comidas y Bebidas Martín Cases i el sobre està obert. Està destinada a una adreça de Tel-Aviv, "Señorita Rachel Gewürz, Ben Yehuda, 77, Tel-Aviv".

Em crida l'atenció el fet que el sobre tingui estampats un bon nombre de mata-segells la qual cosa fa pensar que va recórrer diversos països fins arribar al llavors mandat britànic de Palestina. En una primera revisió constato que havia passat per Espanya, Portugal, Egipte i Palestina des d'on fou retornada a Sort perquè no es va poder lliurar a la seva destinatària.

L'Eugeni em comenta que ha lliurat una còpia de la carta a una professora jubilada que viu a Sort i que coneix l'alemany i a qui li ha estat impossible desxifrar-ne el contingut atès la mida de la lletra. Han passat setanta-quatre anys des que fou escrita. La carta és signada per Fanny Gewürz i s'adreça a Rachel Gewürz. Fanny Gewürz consta al registre de presoners de Sort, on s'havia anotat la seva entrada el dia 13 de maig de 1944 i la seva sortida el dia 16 del mateix mes. La lògica ens porta a pensar que Rachel era una germana seva que vivia a Palestina.

Amb la complicitat i l'amabilitat de l'Eugeni fotografio la documentació per analitzar-la amb deteniment. Tot seguit, començo a examinar les factures adreçades a consolats aliats i a la

Creu Roja Internacional, però la meua atenció segueix centrada en la carta. Des d'aquest moment, l'objectiu és localitzar la família Gewürz. Transmeto a l'Eugeni que serà una tasca complicada. Les dues noies probablement són mortes i, ben segur, van perdre el seu cognom de solteres quan es van casar, fet que afegeix un grau més de dificultat a la recerca. Tampoc sabem el lloc on se'n va anar Fanny després d'abandonar Espanya. Les dues destinacions més probables eren els Estats Units o el mandat britànic de Palestina. La pretensió no és fàcil però l'impuls és gran per desvetllar el contingut de la carta i esbrinar qui són aquestes dues noies, d'on eren originàries i quina va ser la seva vida un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial. Durant les tres hores que dura el viatge de retorn des del Pallars a Barcelona començo a plantejar la recerca. L'experiència acumulada en els darrers anys dedicats a la investigació i a la reconstrucció d'històries de vida de famílies jueves m'ha d'ajudar a dirigir les gestions cap a la línia correcta.

La primera acció és rastrejar entre els meus papers, entre les anotacions recollides durant les consultes efectuades en diversos arxius. Dades dels fons de la presó del partit judicial de Sort, de l'antic Govern Civil de Lleida i dels ministeris de l'Exèrcit i d'Afers Exteriors recopilades amb paciència durant anys a l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, als arxius generals militars de Guadalajara i d'Àvila i a l'Arxiu del Ministeri d'Afers Exteriors, primer a Madrid i després a Alcalà de Henares. Tot aquest treball m'havia servit per desenvolupar la tesi doctoral presentada l'any 2008 i per posar les bases dels llibres *Les muntanyes de la llibertat* i *Huyendo del Holocausto*. La llista de les persones detingudes a Sort que es reproduïx en aquest darrer llibre forma part d'una base de dades més extensa elaborada a partir de la informació

procedent d'aquests arxius. La dada amb la qual inicio la recerca prové de la llista i indica que Fanny Gewürz va arribar a Sort el 13 de maig i va abandonar el poble en direcció a Lleida tres dies després. No tinc cap informació addicional. Cal tornar a l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà per cercar més referències entre la correspondència que mantenien l'alcalde i el governador civil per raó del trasllat de presoners. En aquella època s'anotava qualsevol incidència i se n'informava. Tot quedava registrat.

Després de repassar tota la correspondència generada per l'Ajuntament de Sort l'any 1944, l'únic document que localitzo és un escrit del dia 15 de maig notificant al governador civil el trasllat d'un grup de jueus a Lleida. L'escrit va acompanyat d'una llista annexa on s'esmenta Fanny Gewürz. També comprovo que no hi ha cap més referència als altres arxius espanyols. El rastre de Fanny Gewürz es perd a Sort. Aquesta línia de recerca resta bloquejada ben aviat. Com continuar i cap on dirigir els següents passos?

LA FAMÍLIA GEWÜRZ

Decideixo abandonar temporalment la recerca en arxius espanyols i orientar-la a la localització de la família Gewürz. Potser ells em podran donar les peces que em falten per reconstruir l'estada de Fanny a Espanya. Tinc l'esperança que les Gewürz no s'hagin mogut d'Israel i que no optessin per retornar a Europa o emigrar als Estats Units. Viuran encara?

Els avenços tecnològics afavoreixen la recerca històrica perquè aprenen els arxius i els centres de documentació a qualsevol indret del món. La digitalització i Internet permeten la consulta d'expedients ubicats en arxius situats a milers de quilòmetres de l'investigador. D'altra banda, la genealogia està molt desenvolupada en el poble jueu. Les nombroses migracions que ha patit al llarg de la història generen un notable interès per tal de completar els arbres genealògics familiars. Darrerament, s'han creat diferents eines per obtenir informació actualitzada i mètodes per elaborar arbres genealògics. Acudeixo als més populars: *geni.com*, *myheritage.es* i *jewish-gen.org*. A més, els principals centres de documentació jueus com el Memorial de la Xoà de París, el Museu Memorial de l'Holocaust de Washington als Estats Units o el Yad Vashem (Museu Nacional d'Israel) a Jerusalem elaboren bases de dades amb els noms dels morts

i dels supervivents de l'Holocaust. També cal valorar iniciatives per reconstruir la història de les comunitats jueves de diferents ciutats europees que el nazisme va aniquilar. Cal tenir cura, però, en el fet que molts noms i cognoms es repeteixen, per la qual cosa s'ha de treballar amb altres dades de la filiació de les persones que recerquem, com la data i el lloc de naixement i el nom i els cognoms dels pares.

Tot aquest univers de documentació i milions de dades m'esperen per localitzar la família Gewürz. La primera gestió és a l'arxiu de l'American Jewish Joint Distribution Committee (JDC) ubicat a Nova York. Aquesta organització humanitària jueva fundada durant la Primera Guerra Mundial per ajudar a emigrar jueus atrapats pel conflicte als països de l'Europa de l'Est havia tingut un protagonisme destacat en la fugida dels jueus de l'Europa en guerra durant la Segona Guerra Mundial. Durant aquells anys mantenia una delegació a Barcelona que s'encarregava de l'acollida dels jueus que arribaven a Catalunya i de gestionar la seva emigració. Darrerament, el JDC ha posat a disposició dels investigadors una gran eina. Hom pot consultar en línia les fitxes de les persones que van atendre durant la seva actuació a Barcelona. Aquesta font m'aporta la primera informació rellevant per saber cap on va emigrar Fanny Gewürz. Corrobora que de Sort va ser traslladada a Lleida i després a Barcelona i que, a l'octubre d'aquell 1944, va partir cap a Palestina. Les dades confirmen que les dues noies es podien haver retrobat.

Dirigeixo les següents consultes cap a les pàgines web de genealogia jueva i als cercadors d'Internet. Després d'analitzar els resultats de l'exploració a través del web *geni.com*, m'interesso per un dels arbres genealògics localitzats en el qual apareix una Fanny Gewürz. Intento contactar amb l'administrador de l'arbre sense

obtenir cap resposta. Espero dues setmanes fins que decideixo centrar la cerca a la resta de persones que apareixen en aquell arbre. Així és com aconseguixo localitzar el correu electrònic d'una d'elles a través del seu lloc de treball a Israel. Li escric en anglès explicant qui soc i l'origen d'aquesta sobtada comunicació. Tinc l'esperança que arribarà una resposta i, en cas que sigui negativa, podré descartar aquesta família i orientar la investigació en una altra direcció. Després de dies d'espera, el 24 d'abril de 2017 rebo un correu electrònic des d'una adreça escrita en hebreu.

Benvolgut senyor Calvet. M'ha fet molt feliç i estic sorprès de rebre el seu correu electrònic i saber que hi ha persones interessades en la història de la fugida dels jueus de la França ocupada a Espanya durant la Segona Guerra Mundial.

Soc el fill de Fanny Gewürz, que formà part del grup jueu que creuà el Pirineu a principis de maig de 1944, des de la zona de Saint Giron, al sud de França, fins al poble de Montgarri, a Espanya. Després restà un temps a l'Hostal del Sol de Lleida, passà a Barcelona durant uns quants mesos i d'allí a Cadis on embarcà en un vaixell i emigrà a Palestina, després Israel.

Per cert, el meu pare també feu el mateix camí a principis de juny de 1944 des de la zona de Saint-Béat fins a Canejan. D'allí anà a Lleida, on s'allotjà a l'Hotel España i arribà a Palestina amb el mateix grup que la meva mare.

Estic encantat de rebre les informacions sobre aquesta història que vostè hagi obtingut en la seva recerca. Per suposat, estic disposat a compartir tota la informació dels diaris que escrigueren durant el viatge i altres materials que tinc.

Atentament, Benjamin Neeman.

Aquest correu em confirma que he trobat la família de les germanes Gewürz. La meva comunicació inicial havia arribat a la persona adequada. L'emoció de rebre aquesta resposta és intensa, probablement comparable al dia que vaig trobar Françoise Bielsky a Veneçuela i em va confirmar que era la persona que jo estava buscant. L'any 1942, Françoise, amb només cinc anys, havia fugit amb els seus pares i el seu germà des de la ciutat francesa de Pau fins a la Val d'Aran. Després d'evitar que la policia espanyola els expulsés a França tal com era preceptiu en aquell moment, aconseguiren arribar a Barcelona i després a Vigo, des d'on embarcaren en direcció a Veneçuela. Malgrat haver perdut el cognom patern al casar-se amb Juan Sitzler vaig poder localitzar-la l'any 2012. Des de llavors mantinc un contacte estret amb Françoise, rebatejada com a Paquita pel sergent de la policia de Les, que ha tornat amb la seva família en nombroses ocasions a Catalunya i ha conegut detalls sobre la seva evasió des de la França ocupada pels nazis que els seus pares mai li havien explicat. Hauria tornat Fanny a Sort?

El primer correu electrònic tramés directament a Benjamin Neeman va ser força més detallat. Li vaig anunciar que havia trobat una carta que la seva mare havia enviat a Rachel Gewürz des de Sort i que va ser retornada després de no ser lliurada a la seva destinatària que residia a Tel-Aviv. Aprofitava per preguntar-li si Fanny i Rachel eren germanes i si encara vivien i, també, si sabia alguna cosa sobre la història del seu pare. La resposta, rebuda l'endemà, va ser més extensa i profitosa:

Estimat senyor Calvet. Jo també estic molt emocionat de llegir el seu correu electrònic (...). Rachel és la germana de la meva mare, està a punt de complir 93 anys i encara recorda la seva fugida quan era una nena d'Alemanya a Israel l'any 1939. La meva mare morí

fa vuit anys. Va estar casada amb Nathan Neeman. Es conegueren a Barcelona, emigraren junts a Israel i es van casar l'any 1946.

(...). Adjunto en correu a part fotos de Rachel i Fanny i altres documents de l'estada del meu pare. Si vol li puc enviar pàgines dels diaris de la meva mare i del meu pare on parlen sobre el passatge del Pirineu (...).

Salutacions molt cordials. Benjamin.

Aquesta informació representa un gran estímul. No esperava trobar-me amb aquesta situació que m'obre, de bat a bat, les portes per a aprofundir en la història d'aquella família que, pel poc que conec, em semblava molt impactant. Malgrat que, malauradament, Fanny ha mort, la seva germana continua viva i la família ha conservat la documentació sobre ella i, el més preuat i interessant, el diari on relata la seva odissea a través dels camins del nostre Pirineu. De ben segur que tot aquest material m'ha de facilitar la reconstrucció de la vida de les bessones i com va esdevenir la seva fugida dels nazis. Benjamin m'envia una fotografia de les dues germanes. Fanny i Rachel posen somrients en una imatge presa l'any 1948, just després de la Guerra d'Independència d'Israel. Les germanes s'havien retrobat quatre anys abans i iniciaven una nova vida coincidint amb la formació de l'Estat d'Israel. Als pocs minuts reenvio la fotografia a l'Eugeni Capdevila.

L'endemà envio a Benjamin una fotografia de la carta escrita per la seva mare. La seva resposta arriba en qüestió de minuts:

Moltes gràcies per enviar aquesta preciosa carta de la meva mare a la seva germana. La meva esposa sap alemany i l'ha traduït a l'hebreu. De la lectura un pot sentir els temps difícils que la mare va passar i la seva alegria per aconseguir la llibertat (...).

Amb la col·laboració de:

Diputació de Lleida

© dels textos: Josep Calvet Bellera, 2020

© de les fotografies: Els seus autors i arxius corresponents, 2021

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2021

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: març de 2021

ISBN: 978-84-1303-256-6

DL L 137-2021

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreieu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.